

BÖLÜM 8

KLASİK TÜRK EDEBİYATI DİVAN ŞİİRLERİNDE SAĞLIK

Dr. Mustafa Sarper ALAP¹²- Dr. Öğr. Üyesi Aslı KAYA¹³

DOI: <https://dx.doi.org/10.5281/zenodo.8374022>

¹² T.C. Gençlik ve Spor Bakanlığı, drsaralp40@gmail.com, Orcid: 0000-0003-0537-8152.

¹³ İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, dr.aslikaya@outlook.com, Orcid: 0000-0001-6818-3868.

GİRİŞ

Klasik kavramı *Türkçe Sözlük*’te “çok zaman geçmiş ama değerini yitirmemiş örnek bir eser”, “alışılmış” (TDK, 2011: 1452) gibi farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Eski Türk edebiyatı ifadesinde, birbiri ile zıt gibi görünen bu tanımlardan hangisinin kastedildiğinde bilmek büyük önem arz etmektedir.

Batı sanatındaki “klasizm” ile veya batı dillerinde “sınıf” anlamına gelen “class”, “classe” gibi kelimelerle de ilgisi olmayan *klasik* kavramı; içinde bulunduğu dönemden bağımsız olarak bütün çağlara hitap eden, kendisinden sonra gelen anlayışı etkileyen ve besleyen, olgunluk ve mükemmellik bakımından örnek gösterilmeye layık, değerleri yitirmemiş olan gibi çağrışımları ile klasik Türk edebiyatı kavramı bütünü içerisinde kullanılmaktadır.

Divan edebiyatı da, eski dönemde şairlerin şiirlerini dian adı verilen itaplarda toplamaları, bu dönemin divan edebiyatı olarak adlandırılmasına da vesile olmuştur. En çok tercih edilen mefhumlardan olan divan edebiyatı, kadim şairlerin kendilerinin kullandığı bir kavramla bu gelenek içerisinde karşılanması nedeniyle şık bir adlandırma olarak nitelendirilebilir. Fakat bütün şairlerin divan oluşturmaları, divan haricindeki mesnevi ve diğer türlerin varlığı, şiir dışında nesirle de pek çok eser vücuda getirilmiş olması bu kavramın dar kapsamlı olmasına yol açmıştır (Taşkesenoğlu, 2020: 2).

Klasik dönem divan edebiyatı şiirlerinde çok sayıda meşhur şair çeşitli konularda şiirler yazmıştır. Yazılan şiirler arasında sağlık ile ilgili çeşitli terimlerde şiirler bulunmaktadır. Sağlık ile ilgili olarak hasta, hastalık, hastane, şifa, gönül yarası, çeşitli hastalık isimleri, şifalı bitkiler, şifalı içecekler, sihirler, büyüler, bazı kişilerin olağanüstü güçleriyle hastalara şifa vermeleri vb. gibi konular bulunmaktadır.

Divan şiiri sağlık ile iç içedir. Şair, hayatın içindedir ve divan şiirinde çeşitli hastalıklardan söze dilmektedir, bunların arasında

yaralanma, sıtma, üşütme ve baş ağrısı bulunmaktadır. Şiirlerde bu hastalıkların tedavileri de açıklanır. Şiirlerde akıl ve göz haslıkları ele alınmaktadır ve bunun yanında tıp alanında hastalıklara müdahaleler, ilaçlar ve tedaviler de bulunmaktadır (Kemikli, 2007: 27).

Eski Türk edebiyatı şiirlerinde aşığın hastalığı aşktır. Hastalık önceleri şiddetlidir, ancak daha sonra aşık derdine derman bulur. Bazen hasta, hastalığının hiç bitmemesinin ister. Onun için sevgilisi onun derdine derman olan hastanedir. Sevgili aşığın tabibidir, ayrıca ilaç olarak da sevgilinin dudakları olarak bilinir. Doktorlar hastalığa çare bulamazlar. Tımar sözcüğü tedavi anlamındadır, ayrıca bimar sözcüğü de ses uyumu şeklinden dolayı tercih edilir (Günan, 2018: 279).

Aşık divan şiirinde hasta olandır. Bu hastalığın en önemli sebebi vuslata erememdir. Ayrılık acısı sevgiliyi hasta eder ve hasta ıstırap çeker. Özellikle sevgilinin bir nazarı sevgilinin ciğerini yakmaktadır. Aşağıdaki beyitte sevgilinin nazarı (yan bakışı) sevgiliyi yaralamaktadır (Kocabaş, 2019: 171).

Divan edebiyatı şiirlerinde özellikle kalp veya gönül hastalığı şiirler ve bu hastalıkların iyileştirilmesine vesile olan durumlar ele alınmıştır.

Marazdan bi-hamdi'llah eksilmedin hîç

Degül tab-ı yakuta ateş mükeddir (Nevî)

“Ateşin yakutun parlaklığını bulandıramadığı gibi sen de hastalıktan (dolayı) çok şükür, (gücünden) hiç eksilmedin (Hastalığın menfi tesiri olmadı)” (Cançelik, 2014: 166).

Divan edebiyatında yer alan şiirlerden bazılarında da aşk acısı, gönül acısı, ayrılıktan dolayı sevgililerin yaşamış oldukları acı görülmektedir.

1. Gönül Hastalığı

Tıpta eski zamanlarda sevda yoğunluğundan dolayı vücutta özellikle karaciğerde çeşitli yaralar oluşmaktadır. Bu hastalık ruhsal ve kalben hastalıklarla birleşince vücutta derin hastalıklar görülmektedir. Aşk ta işte bu şekilde teşhisi ve bulgusu belirlenemeyen bir hastalık halini alır.

Aşk hastalığı, tedavi ettikçe artan bir hastalıktır. Hekimler ona derman bulmakta âciz kalmışlardır. Zira aşkın devası olan sevgilinin ilgi ve alâkası arttıkça âşığın müptelalığı da artar. Dolayısıyla diğer hastalıklardan farklı olarak aşka ilaç vermek yahut onu tedavi etmek artması demektir:

Hekimler, aşk hastalıklarına derman bulamazlar ve bu konuda da yetersizdirler. Aşk hastalığının bir çaresi yoktur. Sevgilinin hastaya olan ilgisi aşığın da hastalığını arttırmaktadır. Aşağıdaki beyitlerde bundan bahsedilmiştir.

Derd-i ‘aşk artar ilaç itdikçe Baki şöyle bil

Aciz olmuşdur etibba ana derman itmede

Hekimlerin iyileştirmede aciz kaldıkları aşkın derdi tedavi olundukça fazlaşır, bunu böyle bil Baki! (Şahin, 2011: 233).

**

Diğer bir beyitte ise,

Can ki behr-i ser-i gisu-yitoşod dest-aviz

Tuhfe-i haste-dilanest ü tehi-destan est

“Can, senin saçlarının ucu için (sana kavuşma hususunda) bir vesile oldu; o (can) gönlü hastaların ve fakirlerin (sana) armağanıdır” (Ersoy, 2010: 229).

**

***Aç gözün dünyaya meyl etme şakın ey haste-dil
Sanma bu naqd-i gayatıpay-dar elden gider***

“Ey hasta gönül! Gözünü aç, sakın dünyaya meyletme; bu ömür nakdini ebedî sanma, elden gider” (Bozyiğit, 2021: 504).

**

***Cevab verdi kim iy haste-dil ne gafilsin
Bu devrden ki kamu derd buldıdermanı***

“Ey Hasta Gönül! Bütün hastalıkların şifa bulunduğu bu zamandan ne kadar gafilsin!” (Günan, 2018: 298).

**

***İd-i vuslat ki dil-i hasteber-u kıurban est
Can dehem ber-reh-i u zan ki be-hakk-ı kıurb'an est***

“Hasta gönül, kavuşma bayramında ona kurbandır; ben de ona yakın olabilmek için onun yolunda can veririm” (Ersoy, 2010: 228).

**

***Haste gönlüm ol mehün bir gün görelden zülfini
Yıllar olmuşdur ki dahı illet-i sevda çeker***

“Hasta gönlüm, bir gün o ayın saçını gördüğünden beri yıllar olmuştur ki, hala sevda hastalığı çeker” (Kufacı, 2006: 48).

**

***Der-ten-i canan çü gerd-i asib bimar eser
Niz der-alemberey-ı hicrasar-ı me-ra***

“Sevgilinin teninde hastalığın işaretleri görülmeye başladı. Ey Hicran! Ben bundan sonra yaşayamam, bizi yeryüzünden sil” (Zeybek, 2019: 125).

**

Olamaz hikmet pezir ab-ı hayat

Bir gönül kim olmaya bi-mar-ı aşk

“Aşk hastası olmayan bir gönül, hayat suyunun kerametini anlayamaz” (Nacar, 2011: 157).

**

Can virdi şevk-i hüsnüne Baki-i haste-dil

Pür-nur ide Huda-yı Te’ala mezarını

“Gönlü hasta Bâkî, güzelliğinin şevkine can verdi. Allah Te’âlâ mezarını nurla doldura” (Kandemir, 2008: 17).

2. Hastalığa Verilen Çeşitli isimler

Divan edebiyatında yer alan şiirlerdeki nesre aktarımlarda hasta ve hastalık isimlerine sıkça rastlanmadır. Ancak hastalık ile ilgili farklı isimlere de rastlanmaktadır.

Divan şiirinde çok hasta olan kimseye hasta sözcüğü yerine “*bîmâr, mübtelâ, haste, sayru, sakîm, ‘âsî, şikeste, derdmend ve dertlü*” isminde terimler kullanılmıştır (Günan, 2018: 343)

Bimar, Hasta anlamına gelmektedir. Divan şiirinde hasta olan sevgilinin gözleri baygın bakmaktadır. Ayrıca bir hastalık ta sevgilinin gözü de hastalığa sebep olur, çünkü bakışları aşığı hasta edecek kadar zehirlidir.

Etdi zehr-âb-ı nigâh-ı yâr bimar alemi

Mizban-ı afiyet mihmandan kessin tama (Taş, 2013: 89)

Divan şiirinde sevgilinin gözünün hasta edici özelliğinin yanı sıra sevgilinin bakışları arasında olan şuh bakış, baygın bakış ta aşığı etkilemektedir. Açıkçası hasta karşısındakini de bimar eder.

Olmuşam şol çeşm-i bimarun firakından sakim

Kimse menden özge şol bimara bimar olmasun (Pektaş, 2011: 289)

Şeyhi’de şiirinde,

Bimar gözi dem-be-dem haste ciğer kanın içer

Şeyhi didüğü buyimiş bimara tımar eyleyem (Şeyhi)

“Onun hasta gözü her zaman hasta ciğerin kanını içer; Şeyhî’nin söylediği ise ‘Hastayı tedavi edeyim.’ demekmiş”

Beyitte Şeyhi, sevgilisinin gözlerine derman olmak amacındadır, ancak yapmış olduğu bu güzelliğin aksine sevgilisinin bimar çeşmi ciğerinin kanını çekmiştir. Burada işaret edilen şudur ki, şiirde şair tabip, sevgilinin gözleri de şuhur (Günan, 2018: 178).

3. Tabip, Hasta

Divan şiirlerinde beyitlerde görülen en önemli sağlık terimlerinden birisi de tabiptir. Tabip terimi birçok şiirde görülmektedir.

Divan şiirlerinde aşığı sevgilisi tabiptir. Hasta olan aşıktır. Aşık çeşitli hastalıklarla baş etmektedir. Aşk hastalığına çare bulunamamaktadır, bunun tek çaresi aşıkların kavuşmasıdır. Burada ilginç olan şudur ki tabipler Hipokrat yemini etmiş olmalarından dolayı aşıklarına hastalığı için hiçbir müdahalede bulunmazlar. Tabip herkese şifa dağıtır, ancak sevgilisine bakmaz (Demirkazık, 2009: 206).

Tabip hastalıklara şifa olmayı görev edinen bir görevlidir. Amacı insanları korumak ve onların dertlerine derman olmaktır. Tabipler hastane yanında çeşitli kamu kurumlarında da görev alırlar. BU kurumlar arasında askeriye, vakıflar ve saraylar bulunmaktadır. Tabipler,

esnafların sağlığıyla da ilgilenmektedirler. Şiirlerde tabip aşğın sevgilisidir. (Kocabaş 59-60).

Bir beyitte,

***Şabībā yazmamış gördüm şifā Kānūn-ı hikmetde
Gönül bīmārına ancak şarāb-ı ‘ışk imiş şerbet***

“Ey hekim! Hikmetli olan Kānūn’da yazılmamış bir şifa fark ettim; gönül hastasının şerbeti ancak aşk şarabıymış” (Musluoğlu, 2021: 11).

**

***Ey cān sabībi kafiyede bir durur velī
Hiç hastaya itab cevab ile bir midir,***

“Ey can doktoru! Itāb ile cevab’ın kafiyeleleri aynıdır fakat hiç azarlamakla hastayı tedavi vermek bir olur mu?” (Musluoğlu, 2021: 231).

**

***Ey sabib-i dil ü can sende gerekdir teşhis
Dutalım kim diyemez derdini bimar sana***

“Ey tabip! Hasta sana sıkıntısını söyleyemese de, gönüldeki derdi anlayıp teşhis etmek senin vazifendir”(Sezen, 2010: 196).

**

***Haste canum leblerüni arzu eyler meded
İy tabibüm lutf idüp ölmelü vir bimore su***

“Ey tabibim! Hasta canım dudaklarını çeker. Medet, bu ölecek hastaya o sudan sun”(Yücel Turan, 2017: 205).

**

***Did çeşm-i to me-rahasteşod ez-dīden men
Veh ki bimar şod ez-diden bimar tabib***

“Gözün, beni gördüğü için hasta oldu. Tabib de hastayı görüp hasta oldu” (Zeybek, 2019: 298).

4. Şifalı İlaçlar, Şifalı Sular ve Şifahaneler

Divan şiirinde hastalıkların tedavisi için çeşitli ilaçlar kullanılmıştır. Divan şiirlerinin yazılmış olduğu yüzyıllarda günümüz teknolojiyle otomatik olarak fabrikalarda hazırlanan ilaçlar yoktu. Eski yüzyıllarda ilaçlar genelde doğadaki bitkilerden yapılmaktaydı. İlaçların bitkilerle yapıldığı dönemlerde çeşitli bilgiler taşlarla öğütülüp toz haline getiriliyordu ve sıcak suyla içiliyordu. Doğada bitkilerden ilaç yapan en meşhur hekim Lokman Hekim’di. Divan şiirlerinde Lokman Hekim’in de yer aldığı şiirler bulunmaktadır.

Bulmayisersincehāletrencineāhır ‘ilāc

Lām u biden saña şerbet kılmasaLoqmān-ı ‘aşk

“Eğer aşkın Lokman’ı sana sevgilinin dudağından şerbet yapmasa cehalet hastalığına ilaç bulamazsın.” (Nacar, 2011: 44)

**

Şerbet-i can-bahş loqmanı bana arz eylemen

Bir pula almaz hezaran sıhhati بیمار-ı aşk

Lokman’ın can veren şerbetinin ban vermeyin, çünkü aşk hastası olan binler sağlığı bir paraya almaz (Nacar, 2011: 113).

Divan şiirlerinde birçok hastalık ismi geçmektedir. Bu hastalıkların arasında yaralanmalar, sarılık, kırıklıklar, sıtma, kan kaybı ve zehirlenmedir. BU hastalıkların tedavi şakileri de şiirlerde yer almaktadır. Bu hastalıkların yanında akıl, ruh ve göz hastalıklarıyla da ilgili şiirler bulunmaktadır (Yeniterzi, 1998: 7).

a. Şerbet

Osmanlı İmparatorluğu zamanında halkın en çok ilgi gösterdiği içecek sudur. İnsanlar suyun yanında çeşitli esanslardan oluşan şerbetleri

de çok tüketmişlerdir. Halkın ilgiyle tükettiği şerbetlerin çeşitli hastalıklara da derman olduğu ve vücudu rahatlattığı da görülmüştür. Şerbetler çeşitli bitkilerden ve meyvelerden yapılmaktaydı. Şerbetler buzla içiliyordu. Ayrıca üzüm suyu denilen şir de bir şerbettir (Kocabaş, 2019: 146).

Divan şiirlerinin yazıldığı dönemlerde özellikle şerbetler ve şuruplar da hastalıkların tedavisinde kullanılıyordu. Şerbet hastalık tedavilerinde uygulanan bir tür ilaçtır.

Hastedur bedendeki sıhhat ne fayide

Şekker lebinden olmasa şerbet ne fayide

“Ruh hasta olduktan sonra beden sağlıklı olsa da faydası yoktur. Şerbet, şeker gibi dudağından yapılmadıktan sonra neye yarar ki” (Kocabaş, 2019: 181).

Divan şiirlerinde şerbetin bir türü olan gül ve şekerden de bahsedilmektedir. Gül-şeker şerbeti hastalıklara iyi gelmektedir. Bazı şiirlerde şeker kişileştirilmiştir. Kişileştirme ile şeker, sevgilinin hoş lafızlarını duyduğunda yüzünü buruşturup diyarı terk etmektedir. Aşağıdaki şiirde bu durumdan bahsedilerek,

Ruy mi-piçed şeker terk-i diyar-ı hod koned

Her dem ez-avaze-i lutf-ı şeker-güftar-ı ü (Ersoy, 2017: 83).

“Gül-şeker” gülün yaprağı ve balın karışımından oluşan bir çeşit macundur. Birçok rahatsızlığa iyi gelen bu macun aynı zamanda ciğerlere kuvvet vermektedir. Macun olarak hazırlanmasının yanında şekerli bir gül tatlısı olan “gül-şeker” kuvvet verici macun olarak kullanılmıştır. Klasik şiirimizde sevgilinin dudağı söz konusu edildiğinde “gül-şeker” ifadesi de kullanılır. Böylece sevgili, gül-şekere benzeyen dudaklarıyla âşıklarının gönül hastalığına şifa olur. (Bağış, 2021: 169-170).

Şerbet tıp alanında müshil olarak içilmektedir. Şiirlerde şerbet ile ilgili şu konular bulunmaktadır. Şairin derdin şifası, sevgilisine kavuşmaktadır.

Der-akab şerbet-i valsiyle sorar hasırumı

Beni hümma-yı firakı ne zaman örselese (Demirkazık, 2009: 215).

**

Yığılsa nukl u ni'am kaha saymaya kuhi
Akarsa şerbet ü şiretaşura ummanı

“Nimetler ve çerezler yığıldığında dağ onun yanında saman çöpü gibi kalır. Şerbet ve şıra akacak olursa okyanusları taşırır” (Kocabaş, 2019: 146).

**

Yok durur cüz şerbet-i vaal ana özine çare
Ey mualic her kimi kim eylegey bi-mar 'ışk

“Ey Tabip, Aşkın hasta ettiği kişiye vuslat şarbetinden başka şifa olmaz” (Nacar, 2011: 134).

Hastalıkların tedavisi için kullanılan bir şerbette gül-şeker isimli ilaçtır. Gül-şeker şurubu da çeşitli beyitler arasında bulunmaktadır.

Bir çeşit gül tatlısı olan gül-be-şeker hastaları güçlendirmesi, güllâc da hem ruh hem de beden sağlığı için faydalı bir tatlı oluşuyla ele alınırken; Fuzûlî, gül suyunu her derde deva olarak niteler:

Gül-be-şeker bir tür gül tatlısıdır ve hastalıklara şifadır. Güllaç beden ve ruh sağlığına faydalıdır. Fuzuli de gül suyu bir şifadır, der.

Bulunur her derde istersen gülistanda deva

Hokkasında goncanun san kim şifa cullabı var (Yeniterzi, 1998: 9).

Gül-be-şekerin şifaları arasında şunlar vardır: Mideye faydalıdır, balgamı keser ve sindirimi kolaylaştırır. Baki, şiirinde sevgilinin yanak ve dudağının yaralı gönüle derman olduğunu dile getirirken şifayı gül-be-şekerin faydalarına bağlamıştır. Burada yanak güle, dudakta bala benzetilmiştir. Bunların karışımından da gül-be-şeker oluşmuştur.

*Dil-i mecruha şifa-bahş ruh u la'lündür
Gül-be-şekkerle bulur kuvveti tab'-ı bimar*

“Yaralı gönüle şifa veren, yanağın ve dudağındır. Hastanın bünyesi gülbeşekerle kuvvet bulur.” (Şahin, 2011: 245)

b. Zemzem Suyu

Hastalıklara şifa olan sulardan birisi de kutsal zemzem suyudur. Zemzem suyu dertlere derman olmasından dolayı hastalara içirilmektedir. Zemzemin yetersiz olduğu durumlarda zemzemleme yapılmaktadır. İlk şiirde hastaya zemzem verilmesi yad edilmiş, diğer şiirde de saki zemzemlemeden içmiştir.

*Ah ile heba-gerde-i gerd-i gam-ı aşkuz
Ne haste-i zemzem ne heva-dar-ı sabayuz*

**

*Ki sakı badeyi zemzemlemezdin evvel içmezdi
Şarab-ı nabimeclisde olaydı sab'-ı Cem nazûk* (Kaya, 2009: 213).

c. Kaplıcalar

Bursa'daki gamı kederi defeden Kaplıca daima mamur, mutlu ve Çen olsun. Kaplıca şifalı sularıyla hastalıklara derman olan bir yerdir. Bu bakımdan Bursa insanların dertlerine deva olmaktadır.

Çünkü sen Bursa'da oldun aleme def-ü'l-melal

Da'ima badan olasın şad ü handan Kaplıca (NecâtiBeg) (Yavuz, 2021: 90).

**

Hasenî'n 'ışkına ma nuş edün ab-ı kevser

Maksim-i ayn-ı şifadur bilün ihvan her an

Ey kardeşler, Su için hayırlı işler aşkına. Bilin ki o Kevser suyudur, şifanın her zaman kendisi olduğu musluktur. (Açıkgöz. 2019: 387).

**

d. (Darü's-şifa) Hastane

Klasik Türk edebiyatı divan şairlerinde hastaların dertlerine şifa buldukları darüşşifa denilen hastanelerde yer almaktadır.

Darüşşifalar insanları tedavi etmek için kurulmuş olan vakıf kurumlarıdır. Darüşşifalar ayrıca hekim yetiştirmektedirler (Kocabaş. 2019: 130).

Divanlarda hastane ismi olarak Bimarhane, Darüşşifa ve Şifahane kullanılmaktadır. Bu üç sözcük üç ayrı yerde kullanılmıştır. Bimarhane ve Darüşşifa genelde akıl hastanesi manasında kullanılmıştır. Şifahane ise insan vücudunda yer alan hastalıkların müşahade edildiği yer olarak kullanılmıştır (Demirkazık, 2009: 208).

Şikeste hasteye darü's-şifası güşeleri

Deva-yı gikmete ma'na yüzinde enbandur

“Darüşşifasının köşeleri, aslında kederli hastaya hikmet ilacının heybesidir” (Bozyiğit, 2021: 163)

**

*Arturma derdüm anma ya bimar-haneyi
Sıhhat kapundadır bana darü's-şifa budur*

“Hastaneyi anarak derdimi artırma; sağlık kapındadır, bana şifa kapısı budur.” (Keklik, 2014: 190)

**

*Şad olun iy haste canlar kim budur darü's-şifa
İş idün iy dertlü gönüller ki derman bundadır*

“Ey hasta canlar! Mutlu olun çünkü hastane budur. Ey dertli gönülller! Eğlenin çünkü derman bundadır.” (Kocabaş, 2019: 131)

**

Divan şiirlerinde hastalıkların tedavisinde muska, kremler ve sürmelerin de kullanıldığı görülmektedir. Bir de bunların arasında şifa taşı kültürü de yer almaktadır. Şifa taşı kültürü geleneksel ve mistik bir tedavi şeklidir. Şifa taşı kültüründe şifalı taslardan su içmek insan ve hayvanların derdine derman olmaktadır (Sezen, 2020:8).

e. Merhemler

Eski yüzyıllarda özellikle XV. ve XVI. Yüzyıllarda hastalıklara şifa bulmak için çeşitli bitkiler, merhemler kullanılırdı. Bunlarla şerbet ve şurup yapılırdı. Tüm yapılan bu ilaçlar denem yolu ile yapılan ilaçlar olup bu ilacı yapan hekim bu bitkisel ilaçların sırrını söylemezlerdi ve sır gibi olan bu ilaçlar doktorun vefatı ile birlikte yok olurdu. Günümüzde ise “Tımar” kelimesi, hastaya veya yaralıya bakma anlamına gelmektedir (Günan, 2018: 376).

Sağlıkta derde derman olması açısından merhem genelde deriye zerk edilen ilaçların hususi ismidir. Divan şairleri de merhem kelimesini tüm ilaçları anlatacak şekilde kullanmışlardır ve genelde cerahat, yara ve zahm kelimeler tenasüp olarak yer almaktadır.

Fenniya dünyada bî-gam
Dil-i mecrûga lazım oldu merhem
Tekasül itmedüm ben de heman dem
Yine bir afete dildade oldum

“Fennî dünyada dertsiz bir şekilde gezerken yaralı gönlüme merhem lazım oldu, ben de derhal hiç üşenmeden bir afete gönül verdim” (Demirkazık, 2009: 215).

f. Sürme

Divan şiirlerinde hastalıklara şifa olması bakımından gözlere sürülen sürmelerden de bahsedilmiştir. Sürme genellikle göz sağlığını korumak, göz akı, göz yaşarması, seratan ve uyuz vebalarına iyi gelmek için kullanılır. Sürmenin bir özelliği de süs amacıyla kullanılmasıdır. En meşhur sürme, İsfahan sürmesidir, bir ismi de Esmed'dir ve bu sürmenin çokça faydaları vardır. Sürme göze sürüldüğü zaman göz sulanmasını önler ve gözü hava, güneş, afet mikrop ve tozlardan korur (Günan. 2018: 389).

g. Muska

Divan şiirinde yer alan manevi şifalardan birisi de muskadır. Divan şairleri her zaman muska taşırlardı. Muska, taviz, hırz, hamail ve nüsha olarak ta isimlendirilmektedir. Muska her zaman boyna takılır bazen de kol içinde saklanırdı. Muskanın taşınma amacı ise genelde nazardan korunma amaçlıdır. Tıbbi tedaviden şifa bulamayan hastalar manevi olarak muskadan faydalanmaktaydılar (Yurttaş, 2015: 290).

Be-can-ı helak şeker-hande-i tosadçü Mesih
Geda-yı kuy-ı to her ruz Hızır peygamber.

“Senin tatlı gülüşün helâk olan cana şifa veren yüz isa gibidir. Senin kapının kölesi her gün Hızır peygamberdir. (Hızır peygamber dertlilere deva olmak için senin kapında hali hazırda bekler.” (Zeybek, 2019: 63)

**

*Dermanım için hasta dilim şafî cevap ver
Luğf eyle meded derde devadan mı gelür in*

“Ey şifacı [saba rüzgârı], hasta gönlümün dermanı için yardımını lütfeyle [ve] cevap ver, [bu derdime] devadan mı gelirsin?” (Keskin, 2019: 137).

SONUÇ

Eski Türk edebiyatı divan şiirlerinde hasta, hastalık, hastane, ilaçlar, doktorlar ile ilgili birçok divan yazılmıştır. Sağlık ile ilgili konularda en çok görülen hastalık, aşıkların birbirlerine olan aşkları üzerine yazılmış olan şiirlerdir. Aşıklar, sevdikleri insanları özlemiş olmaları ve birbirlerine kavuşmak için çekmiş oldukları çilelerden dolayı hasta olmuşlardır. Ayrıca tabip-aşık ilişkisi de divan şiirlerinde fazlasıyla görülmektedir. Divan şiirlerinde hastalıkların çeşitli tedavileri de çeşitli ilaçlarla yapılmaktadır. O dönemde özellikle bitkilerden ve çiçeklerden yapılan tozlar ve kremler hastalıkların tedavisinde kullanılmıştır. Ayrıca şifalı sular da hastalıkların giderilmesi için kullanılmış olan ilaçlardır.

KAYNAKÇA

- Açıkgöz, C. (2016). *Nakş-i Eyyûbî [Ö. 1764] Hayatı, Sanatı ve Divanı (İnceleme-transkripsiyonlu Metin, Nesre Çeviri)*. Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Bağış, A. (2021). *Şeyh Gâlib Divanı'ndaki İlk Elli Gazelin Şerhi*. Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Bozyiğit, E. (2021). *Taşlıcalı Yahyâ Bey Divanı (İnceleme - Tenkitli Metin - Nesre Çeviri - Sözlük)*. Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Cançelik, A. (2014). *Tarih Kaynağı Olarak 16. Yüzyıl Divan Şiiri*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Demirkazık, H. İ. (2009). *18. Yy. Şairi Mustafa Fennî Dîvân (İnceleme - Tenkitli Metin-Dizin)*. (Cilt 1), Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Ersoy, E. (2010). *II. Bayezit Devri Şairlerinden Münîri Hayatı, Eserleri ve Dîvânı*. Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Günan, M. (2018). *Şeyhî Dîvânı'nda Tıbbî Unsurlar*. Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Kandemir, F. (2008). *Bâkî ve Nedîm'in Gazellerinde Sevgilideki Güzellik Unsurları*. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyat Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Kaya, H. (2009). *Âsaf ve Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin)*. (Cilt 1), Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

- Keklik, M. (2014). *Üsküplü İshak Çelebi Divanı*. Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Kemikli, B. (2007). *Divan Şiirinde Hastalık ve Tedavi*. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 16, Sayı: 1, 2007 S. 19-36.
- Keskin, M. S. (2019). *Derviş Selim Surrî Divânı (İnceleme-Metin-Diliçi Çeviri-Dizin Tıpkıbasım)*. Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili Ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Türk Edebiyatı Programı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Kocabaş, M. (2019). *Şeyhî Divanı'nda Sosyal Hayat*. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Kufacı, O. (2006). *Adni Divanı ve Adni Divanında Benzetmeler*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Musluoğlu, F. (2021). *Hayretî Divanı (Tenkitli Metin – Dil içi çeviri)*. Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Nacar, A. (2011). *Divan Edebiyatında Aşk Redifli Gazeller ve Şerhleri*. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Pektaş, M. (2011). *XIV. Yüzyıl Divan Şiirinde Sevgiliye Dair Benzetmeler*. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Sezen, G. (2010). *Mustafa Sıdkî Efendi Divânı (Transkripsiyonlu Metin-Edebî İnceleme)*. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Sezen, G. (2020). *Klasik Türk Şiirinde Su*. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

- Şahin, E. (2011). *Bâkî Divanı'na Göre 16. Yüzyıl Osmanlı Toplum Hayatı*. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Taş, A. I. (2013). *Şeyh Gâlib Dîvânında Sevgilinin Güzellik Unsurları*. Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Taşkesenlioğlu, L. (2020). *Klasik Türk Edebiyatı*. Nobel Yayınları, Ankara, 2020.
- Uymaz, H. (2013). *Fuzûlî'nin Türkçe Divânı'nda Renklerin Kullanımı*. Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Yavuz, E. (2021). *Türkçe Divanlarda Şehir*. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Yeniterzi, E. (1998). "Dîvan Şiirinde Sağlık ve Hastalıklarla İlgili Bazı Hususlar", *SÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 / Konya.
- Yurttaş, M.N., (2015). Leylâ ile Mecnûn Mesnevîsinde Tabâbet Unsurları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(41), Aralık 2015.
- Yücel Turan, H. (2017). *Hatmî Dîvânı (İnceleme-Metin)*. Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Edebiyatı Programı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Zeybek, A. (2019). *Selim (Yavuz Sultan Selim)'İN Farsça Divanı ile Avni (Fatih Sultan Mehmet)'İN Türkçe Divanının Mukayesesi*. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.